

راهبردهای معنوی و فیزیولوژیک دوران بارداری مبتنی بر سیره و تعالیر امام رضا علیه السلام

مریم صبور پارسا^۱

فضل الله خانی نوذری^۲

چکیده

بارداری یک فرآیند طبیعی و مهم در زندگی زنان است که نیازمند مراقبت و توجه ویژه‌ای است. در طب مامایی مدرن، مراقبت‌های پیش از بارداری و دوران بارداری با هدف «باردار شدن مادر در بهترین شرایط جسمی و روحی و زایمان با حداقل آسیب به مادر و جنین و سرانجام تولد فرزندی سالم» برنامه ریزی و در حال اجراست. از سویی از دیدگاه اسلام توجه به کیفیت زندگی انسان در دنیا به زمان تشکیل نطفه و دوران زندگی جنینی و حتی قبل از ازدواج و بارداری بر می‌گردد. در این خصوص آیات و روایات فراوانی در کلام وحی و ائمه معصومین علیهم السلام ذکر شده است از جمله: ویژگی‌های انتخاب همسر، زمان مناسب برای عقد و ازدواج، آداب تشکیل نطفه، توجه به حقوق و صیانت از جنین و تغذیه دوران بارداری که مؤید اهمیت زندگی درون رحمی جنین و تأثیر آن بر کیفیت زندگی پس از تولد و توجه خاص دین اسلام به این مساله می‌باشد.

به دلیل تخصص نگارنده با امر سلامت باروری و مامایی و نیز با توجه به همخوانی آموزه‌های دینی با فرهنگ مردم و پذیرش آسان تر آن توسط مادران، این مقاله به بررسی آداب و رسوم مرتبط با بارداری از منظر تعالیم امام رضا علیه السلام و تطبیق آن با علوم مامایی روز پرداخته است. در این مطالعه مروری، مقالات منتشر شده در پایگاه‌های اطلاعاتی پابمد، گوگل اسکالر، مگیران و پایگاه اطلاعات علوم قرآنی و حدیث طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۳ جستجو شد. از تعداد ۵۰۰ مقاله و کتاب یافت شده، ۷۹ مورد با معیارهای ورود و خروج مرتبط بود و مورد بررسی قرار گرفت.

اطلاعات به دست آمده در ارزیابی و مرور مقالات در ۱۱ آیتم قرار گرفتند: ۱. گواهی سلامت

۱. عضو هیئت علمی گروه مامایی، دانشکده پرستاری و مامایی علوم پزشکی، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

۲. کارشناس ارشد علوم قرآنی و تفسیر، کارشناس قرآن و حدیث مرکز ملی پاسخگویی به سؤالات دینی، قم،

پیش از ازدواج، ۲. نطفه سالم ۳. حقوق جنین در داشتن سلامت جسمانی ۴. حقوق جنین در داشتن سلامت روانی ۵. حق سلامت روان و حمایت عاطفی خانواده از مادر باردار ۶. حق امنیت و حق حیات جنین ۷. حق بنیادین جنین در امر زایمان ۸. حق کرامت انسانی جنین ۹. حق نام گذاری نیکو ۱۰. حق برخورداری از تغذیه سالم و حلال ۱۱. حق شیردهی و شیر خوردن. مقاله حاضر به بررسی تطبیقی این شاخص ها بین طب مامایی مدرن با آموزه های علمی امام رضا علیه السلام در این زمینه پرداخته است.

کلیدواژه ها: سبک زندگی اسلامی، بارداری، مکتب امام رضا علیه السلام، حقوق جنین و کودک

۱. بیان مسئله

بارداری، یکی از مهم ترین و پر استرس ترین دوره های زندگی زنان است. وضعیت جسمانی و روانی زنان در این دوران می تواند به طور مستقیم یا غیر مستقیم، سلامت مادر و جنین را در همان دوره و در سال های پس از تولد تحت تأثیر قرار دهد. تغییر خلق و خو، تغییر اشتها، استفراغ های گاه و بیگاه، تغییر علایق و سلیقه ها و ده ها نوع دیگر از این قبیل، هر یک می تواند به تنهایی گرفتاری های فراوانی را ایجاد کند. استرس های دوران بارداری علاوه بر ایجاد عوارض در دوران بارداری به ویژه در اوایل آن و حوالی زایمان، روی فرآیند رشد و تکامل ذهنی و روانی جنین اثر سوء دارد و موجب اختلال های رفتاری در دوران کودکی می شود و کیفیت زندگی پس از تولد تا زمان مرگ را تحت تأثیر قرار می دهد. (WHO, 2019)

بسیاری از بیماریها و شرایط طبی نیاز به کنترل، تغییردارو، ارزیابی وضعیت و یا عوارض بیماری پیش از بارداری داشته و عدم توجه به آنها میزان مرگ و عوارض مادری، جنینی و نوزادی را افزایش می دهد. (Cunningham, 2020) به همین دلیل تشخیص و درمان و یا کنترل این بیماری ها در زمان پیش از بارداری مورد توجه متخصصان زنان و مامایی قرار دارد. بعد از باردار شدن نیز مادران تحت مراقبت های دوره ای و منظم قرار می گیرند، ضمن این که آموزش تغذیه، بهداشت فردی و جنسی و بهداشت روان به مادران داده می شود. (همان) منطبق با مسائل ذکر شده، آیات و روایات فراوانی در منابع

دینی و فرمایشات ائمه معصومین علیهم السلام ذکر شده است که مؤید اهمیت زندگی درون رحمی جنین و تاثیر آن بر کیفیت زندگی پس از تولد و توجه خاص دین اسلام به این مساله می باشد که بسیاری از این آداب و اصول امروزه در دستورالعمل های سازمان جهانی بهداشت قرار گرفته است. (WHO, 2019)

۲. آموزه های سبک زندگی دینی در دوران بارداری

حقیقتاً باید اذعان نمود در این میان جای آموزه های سبک زندگی دینی در دوران بارداری خالیست، در حالی که در دین مبین اسلام آیات و روایات زیادی از معصومین علیهم السلام در این خصوص ذکر شده است. سبک زندگی اسلامی، با تأکید بر ارزش های اخلاقی و رعایت اصول دینی، می تواند به مادران در دوران بارداری کمک کند تا با آرامش و اطمینان خاطر این دوره مهم را سپری کنند. همچنین، رعایت مبانی اسلامی در زمینه تغذیه، استراحت، ورزش، و ارتباط با خانواده و جامعه، بهبود سلامت جسمی و روحی مادر را تضمین می کند. آداب و رسوم اسلامی در دوران بارداری ریشه در این باور دارد که سلامتی مادر مستقیماً بر رشد و شخصیت کودک تأثیر می گذارد. این آداب و رسوم جنبه های مختلفی از جمله اعمال معنوی، دستورالعمل های غذایی و تعاملات اجتماعی را در بر می گیرد.

۳. مواد و روش ها

در این مطالعه مروری، مقالات منتشر شده در پایگاه های اطلاعاتی پایمد، گوگل اسکالر، مگ ایران و پایگاه اطلاعات علوم قرانی و حدیث طی سال های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۳ جستجو شد. کلمات کلیدی شامل:

Islamic lifestyle during pregnancy; the perspective of Imam Reza's life and school; quality of life

بود که با کلمات ربط AND و OR ترکیب شدند. معیارهای ورود به مطالعه شامل کلیه کتب و مقالاتی بود که به سبک زندگی اسلامی در بارداری و احادیث ذکر شده از سیره و مکتب امام رضا علیه السلام در مورد شرایط پیش از انعقاد نطفه و دوران بارداری و اصول مراقبت بارداری در علوم پزشکی پرداخته بودند. از تعداد ۵۰۰ مقاله و کتاب یافت

شده، ۷۹ مورد با معیارهای ورود و خروج مرتبط بود و مورد بررسی قرار گرفت.

۴. یافته ها

حقوق جنین از دو جنبه انسان بودن و بالقوه بودن مهم است. (Sohanian F, ۲۰۰۸) در مورد حقوق جنین سه اصل اساسی وجود دارد: الف) حق حیات و سلامت، ب) حق تولد و ج) حق کرامت. عدم آگاهی از حقوق جنین و این سه اصل اساسی می تواند منجر به سقط جنین عمدی، القا و تحریک زایمان غیر ضروری، سزارین انتخابی توسط مادر یا پدر، عدم توجه به وجود و سلامت جنین و... شود. (Asadi M, ۲۰۲۰). به طور کلی موارد زیر در ارزیابی و مرور مقالات به دست آمد:

۱. گواهی سلامت پیش از ازدواج، ۲. نطفه سالم ۳. حقوق جنین در داشتن سلامت جسمانی ۴. حقوق جنین در داشتن سلامت روانی ۵. حق سلامت روان و حمایت عاطفی خانواده از مادر باردار ۶. حق امنیت و حق حیات جنین ۷. حق بنیادین جنین در امر زایمان ۸. حق کرامت انسانی جنین ۹. حق نام گذاری نیکو ۱۰. حق برخورداری از تغذیه سالم و حلال ۱۱. حق شیردهی و شیر خوردن. در ادامه به تطبیق هر یک از موارد مذکور در طب مامایی مدرن با آموزه های علمی امام رضا علیه السلام در این زمینه پرداخته می شود.

۴-۱. گواهی سلامت پیش از ازدواج:

در جامعه اسلامی ایران که بر مبنای احکام دین اسلام، قوانین را مشخص می نماید، گواهی سلامت پیش از ازدواج با تاکید بر حقوق و حفظ سلامت کودک و بر مبنای دستورات دین اسلام تدوین شده است. در این موضوع حق ازدواج و تشکیل خانواده از حقوق مسلم هر انسان و فرزندآوری یکی از انگیزه های اصلی ازدواج به ویژه در جامعه دینی ایران است. بر همین اساس است که در مورد ازدواج افرادی که مبتلا به بیماریهای مسری و خطرناک هستند یکی از دغدغه های اصلی، امکان تولید نسل و نیز امکان انتقال بیماری و نگرانی از سلامت آینده کودک است. بر طبق ماده ۲۳ قانون حمایت خانواده، زوجین مکلف هستند که پیش از انعقاد نکاح، گواهی سلامت از اعتیاد و بیماریهای مسری و خطرناک دریافت نمایند، به علاوه چنانچه هر یک از زوجین مبتلا

به بیماریهای مسری و خطرناک باشند باید تحت مراقبت و نظارت قرار گیرند. (Ghadiri M, ۲۰۱۸) و (Nosratabadi M, ۲۰۲۱) روایات بسیاری از ائمه اطهار علیهم السلام در باب آداب خواستگاری و مشخصات یک همسر خوب و شایسته و داشتن اخلاق نیکو به ما رسیده است که بر اهمیت سلامت روان زوجین تاکید دارند که در این زمینه به روایات منسوب به امام رضا علیه السلام اشاره می کنیم:

الف- موارد ممنوعه در ازدواج با مردان:

«از زن دادن په شراب خوار بپرهیز، که اگر به او زن دهی چنان است که دلال زنا شده باشی؛ إِيَّاكَ أَنْ تُزَوِّجَ شَارِبَ الْخَمْرِ فَإِنَّ زَوْجَتَهُ فَكَأَنَّمَا قُدَّتْ إِلَى الزَّانَا» (علی بن موسی، ۱۴۰۶، ص ۲۸۰). همچنین شخصی روایت می کند به امام رضا علیه السلام نامه ای نوشتیم که یکی از نزدیکان من دخترم را از من خواستگاری کرده است ولی بد اخلاق است. امام علیه السلام در پاسخ فرمودند: اگر بد اخلاق است، دخترت را به همسری او مده؛ «لَا تُزَوِّجُهُ إِنْ كَانَ سَيِّئَ الْخُلُقِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۶۳)

از سوی دیگر، از امام رضا علیه السلام چنین نقل شده است که: «إِنْ خَطَبَ إِلَيْكَ رَجُلٌ رَضِيَتْ دِينَهُ وَ خُلِقَهُ فَزَوِّجْهُ وَ لَا يَمْنَعُكَ فَقْرُهُ وَ فَاقَتَهُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ إِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كَلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَ قَوْلُهُ إِنْ يَكُونُوا فَقْرَاءَ يُغْنِيهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ؛ اگر مردی نزد تو به خواستگاری آمد و دین و اخلاق او را پسندیدی، به وی زن بده و فقر و ناداری اش مانع تو از این کار نشود. خداوند متعال فرموده است: «و اگر جدا شوند، خدا هر یک را از گشایش خود بی نیاز کند» و فرموده است: «اگر تهیدست باشند خداوند از فضل و کرم خود آنان را توانگر کند.» (علی بن موسی علیه السلام، ۱۴۰۶، ص ۲۳۷)

ب- موارد ممنوعه در ازدواج با زنان:

«هُنَّ ثَلَاثٌ فَأَمْرَأَةٌ وُلِدَتْ وَ دَوْدُ تَعِينُ زَوْجَهَا عَلَي دَهْرِهِ لِدُنْيَاهِ وَ آخِرَتِهِ وَ لَا تَعِينُ الدَّهْرُ عَلَيْهِ وَ امْرَأَةٌ عَقِيمٌ لَا ذَاتَ جَمَالٍ وَ لَا خُلُقٍ وَ لَا تَعِينُ زَوْجَهَا عَلَي خَيْرٍ وَ امْرَأَةٌ صَخَابَةٌ وَ لَا جَاةَ هَمَّازَةٍ تَسْتَقِلُّ الْكَثِيرَ وَ لَا تَقْبَلُ الْبَسِيرَ وَ إِيَّاكَ أَنْ تَعْتَرَّ بِمَنْ هَذِهِ صِفَتُهَا فَإِنَّهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِيَّاكُمْ وَ خَضْرَاءَ الدَّمَنِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَنْ خَضْرَاءُ الدَّمَنِ قَالَ الْمَرْأَةُ الْحُسْنَاءُ فِي مَنِبَتِ السُّوءِ؛

زنان سه دسته اند: زن زایای مهربان، که شوهر خود را در کار دنیا و آخرتش یاری می رساند و روزگار را بر او سخت نمی کند. زن نازا و بی بهره از زیبایی که شوهرش را در امور خیر یاری نمی رساند. و زن پر سر و صدای پا به در و عیب جویی که زیاد را اندک می شمارد و زیاد را هم نمی پذیرد. زنهار که فریفته زنی با این خصوصیات شوی زیرا رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: از خضراء الدمن بپرهیزید. عرض شد: ای رسول خدا خضراء الدمن کیست؟ فرمودند: زن زیبایی که در خانواده ای بد رشد کرده است- و از بدی آن ها تاثیر زیادی پذیرفته است. «علی بن موسی علیه السلام، ۱۴۰۶، ص ۲۳۴) همچنین از امام رضا علیه السلام روایت است: «مَا أَفَادَ عَبْدٌ فَائِدَةً خَيْرًا مِنْ زَوْجَةٍ صَالِحَةٍ إِذَا رَأَاهَا سَرَّتَهُ وَ إِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ فِي نَفْسِهَا وَ مَالِهِ بِنْدَةِ مُؤْمِنٍ، هِيَ بِيحْ بِهَرِهِ أَيْ نَبْرَدِهِ كَهْ بَهْتَرِ أَيْ هَمْسَرِ خُوبٍ وَ شَائِسْتِهِ أَيْ بَاشِدِ كَهْ هَنْگَامِ حُضُورِ شُوهَرِ، مَائِهِ خُوشْحَالِي أَوْ بَاشِدِ وَ دَرِ غِيَابِ شُوهَرِ، نَكْهَدَارِ نَامُوسِ وَ مَالِ أَوْ بَاشِدِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۳۲۷)

۲-۴. نطفه سالم

اولین اصل در تولد یک نوزاد سالم، نطفه سالم است. انعقاد نطفه سالم یکی از موضوعات مهم در حوزه بارداری است که تاکید بر سلامت و کیفیت نطفه در فرایند باروری دارد. بسیاری از ناهنجاری های جنینی ناشی از اختلال در گامتوزن اسپرم و تخمک می باشد. نقش وراثت و ژن در بروز این اختلال ثابت شده است اما بیماری های زوج مثل دیابت، مصرف داروها در زمان لقاح، پرتوها، میکروب ها، ویروس ها و سایر عوامل عفونی، دخانیات و الکل و سایر رفتارهای اجتماعی، سن زوج و حتی محیط کار زوج و حالات روحی و روانی و نیز زمان لقاح بر سلامت نطفه منعقد شده موثرند. (Cunningham ۲۰۲۰،

حسن بن جهم می گوید: «قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنَّ النُّطْفَةَ تَكُونُ فِي الرَّحِمِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ تَصِيرُ عَلَقَةً أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ تَصِيرُ مُضْغَةً أَرْبَعِينَ يَوْمًا فَإِذَا كَمَلَ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ بَعَثَ اللَّهُ مَلَكََيْنِ خَلَائِقِينَ يَقُولَانِ يَا رَبِّ مَا تَخْلُقُ ذَكَرًا أَوْ أُنْثَى فَيُؤَمِّرَانِ فَيَقُولَانِ يَا رَبِّ شَقِيبًا أَوْ سَعِيدًا فَيُؤَمِّرَانِ فَيَقُولَانِ يَا رَبِّ مَا أَجَلُهُ وَ مَا رِزْقُهُ وَ كُلُّ شَيْءٍ مِنْ حَالِهِ وَ عَدَدِ مَنْ ذَلِكَ أَشْيَاءٌ وَ يَكْتُبَانِ الْمِيثَاقَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ فَإِذَا أَكْمَلَ اللَّهُ لَهُ الْأَجَلَ بَعَثَ اللَّهُ مَلَكَ فَزَجَرَهُ زَجْرَةً فَيَخْرُجُ وَ قَدْ نَسِيَ الْمِيثَاقَ فَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ الْجَهْمِ فَقُلْتُ

لَهُ أَفَبَجُوزُ أَنْ يَدْعُوا اللَّهَ فَيُحَوِّلَ الْأَنْثَى ذَكَرًا وَ الذَّكَرَ أَنْثَى فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ؛

از امام رضا علیه السلام شنیدم که می فرمایند: امام باقر علیه السلام فرمود: نطفه در رحم مادر در مدت چهل روز شکل می گیرد، سپس در مدت چهل روز به علقه تبدیل می شود و سپس در مدت چهل روز دیگر به مضغه تبدیل می شود. هنگامی که چهار ماه از انعقاد نطفه گذشت، خداوند متعال دو فرشته آفرینشگر را مأمور او می کند و آن دو می گویند: خدایا! فرزند پسر باشد یا دختر؟ دستور لازم به آنها داده می شود. سپس می پرسند: خدایا خوشبخت باشد یا بدبخت؟ باز دستور لازم به آنها داده می شود. پس می پرسند: عمرش چقدر باشد و روزیش چقدر باشد و همه حالاتش را سوال می کنند و این میثاق را در میان دو چشمش می نویسند هنگامی که زمان به دنیا آمدن او فرا می رسد، خدا فرشته ای را مأمور می کند تا او را تکانی بدهد، پس از آن فرزند از رحم مادر خارج می شود و میثاق را فراموش می کند.

حسن بن جهم می گوید: پرسیدم: آیا می توان دعا کرد که خدا پسر را به دختر یا دختر را به پسر تبدیل کند؟ امام فرمود: خدا هر کاری بخواهد انجام می دهد. (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۱۳)

در همین زمینه و تنقیح بیشتر مطلب، بخش هایی از آموزه های امام رضا علیه السلام در آستانه فرزندآوری مورد بررسی قرار می گیرد:

الف) فرزند خواهی

امام رضا علیه السلام می فرمایند: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى إِذَا أَرَادَ بَعِيدٍ خَيْرًا لَمْ يُمِثَّهُ حَتَّى يُرِيَهُ الْخَلْفَ؛ بی تردید، هرگاه خداوند تبارک و تعالی خیر بنده ای را بخواهد، او را نمی میراند تا جانشینش (فرزند صالح) را به او نشان دهد.» (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۴۸، ح ۴۶۹۰ و طبرسی، ۱۴۱۲، ص ۲۱۹)

همچنین در حدیثی می فرمایند: «فَإِذَا تَمَّتِ الْأَرْبَعَةُ أَشْهُرُ بَعَثَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى إِلَيْهَا مَلَكَيْنِ خَلَاقِيْنِ، يُصَوِّرَانِهِ وَ يَكْتَبَانِ رِزْقَهُ وَ أَجَلَهُ وَ شَقِيًّا أَوْ سَعِيدًا؛ چون چهار ماه بر نطفه بگذرد خداوند تبارک و تعالی، دو فرشته آفریننده به سوی آن بفرستد، تا بدان شکل و صورت دهند و روزی و مدت عمر و بدبختی یا خوشبختی او را رقم زنند.» (حمیری، ۱۴۱۳، ص ۳۵۳)

ب) زمان مراسم عروسی و زمان نزدیکی

ایشان می فرمایند: «مِنَ السُّنَّةِ التَّزْوِيجُ بِاللَّيْلِ لِأَنَّ اللَّهَ جَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَ النِّسَاءُ إِنَّمَا هُنَّ سَكَنٌ؛ خداوند شب را مایه آرامش قرار داده و زن هم آرامش خاطر است.» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۳۶۶)

همچنین می فرمایند: «لَا تَقْرَبِ النِّسَاءَ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ لَا شِتَاءً وَلَا صَيْفًا وَ ذَلِكَ أَنَّ الْمَعْدَةَ وَ الْعُرُقَ تَكُونُ مُمْتَلِئَةً وَ هُوَ غَيْرُ مَحْمُودٍ، يَتَخَوَّفُ مِنْهُ الْقَوْلُجُ وَ الْفَالِجُ، وَ اللَّقْوَةُ وَ النَّفْرَسُ، وَ الْحِصَاةُ وَ التَّقْطِيرُ، وَ الْفَتْقُ وَ ضَعْفُ الْبَصْرِ وَ الدَّمَاغِ. فَإِذَا أُرِيدَ ذَلِكَ فَلْيَكْتَفِ بِأَخْرِ اللَّيْلِ؛ فَإِنَّهُ أَصْحَحُّ لِلْبَدَنِ، وَ أَرْجَى لِلْوَلَدِ، وَ أَذْكَى لِلْعَقْلِ فِي الْوَلَدِ الَّذِي يُقْضَى بَيْنَهُمَا؛

در اول شب چه تابستان و چه زمستان از آمیزش با زنان باید اجتناب کرد زیرا در اول شب معده و عروق پر است و آمیزش ناپسند و موجب قولنج و فالج و لقوه و نفرس و سنگ و تقطیر بول و فتق و ضعف چشم می شود. پس وقتی که اراده این کار داشتی خوبست باید در پایان شب انجام شود که برای بدن، صحت افزاتر و برای فرزندان شدن امیدبخش تر و برای باهوش شدن فرزندی که در این میان پدید می آید، بهتر است...

در ماه نیشان اعمال غریزه جنسی و مالیدن روغن به بدن در حمام نیکو است و نوشیدن آب ناشتا مفید، بوئیدن گلهها و عطریات سودمند است. در این ماه چون خون از هیجان وضعی گذشته حرکت انتقالی پیدا می کند منی که خلاصه اوست مانند خون قرار نمی گیرد چیزی که هست سیر خون رجعی و سیر منی دفعی است و به همین جهت عمل مجامعت خیلی مناسب است.» (علی بن موسی الرضا علیه السلام، ۱۴۰۲، ص ۲۲۱ و ۲۹۴)

ج) آداب همبستری

امام رضا علیه السلام درباره نقش حالت ها و زمان ها در بسته شدن نطفه چنین می فرمایند: «الْجِمَاعُ بَعْدَ الْجِمَاعِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ بَيْنَهُمَا غُسْلٌ يُورِثُ لِلْوَلَدِ الْجُنُونَ؛ آمیزش پس از آمیزش، بدون این که میان آنها غسل باشد، دیوانگی را برای فرزند در پی می آورد» همچنین می فرمایند: «با زنی آمیزش مکن مگر اینکه مقدماتی را با او به بازی و شوخی بگذرانی... با زنان جز در وقت پاکی آنها آمیزش مکن زیرا جماع با زن حائض طفل را به خطر جدام می اندازد.» (علی بن موسی الرضا علیه السلام، ۱۴۰۲، ص

۳-۴. حقوق جنین و نوزاد در داشتن سلامت جسمانی

سلامت کودک از دیدگاه اسلام در دوران جنینی، دوره بارداری مادر، بهداشت و مراقبت از کودک بعد از تولد و حمایت از کودکان دارای مشکلات مادرزادی و غیره مد نظر می باشد لذا در اسلام توجه به سلامت کودک از نطفگی اهمیت داشته و حمایت از او بر اساس مبانی دینی به نسل های پیشین بر می گردد، به شکلی که همه افراد مسئول رعایت حقوق از جمله حق بر سلامت کودکان بالقوه آینده هستند؛ اما در کنوانسیون حقوق کودک، تعریف از سلامت کودک بیشتر به بعد از تولد مربوطه می شود لذا دیدگاه اسلام، ابعاد گسترده تاثیر گذارتری بر سلامت کودک در قبل از تولد و حتی زمان تشکیل نطفه و حتی قبل از ازدواج را در بر می گیرد. (Abbasi M, ۲۰۲۰)

الف) پاکیزگی

در آموزه های اسلام همانطور که به مسائل معنوی و روانی کودک تاکید و توجه شده است به مسایل بهداشتی جسم نیز اهمیت داده شده است. پیامبر رحمت صلی الله علیه و آله فرموده اند: «پاکیزگی بخشی از ایمان است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۹، ص ۲۹۱) همچنین امام رضا علیه السلام می فرمایند: «کودکان را تمیز و پاکیزه نگهدارید و چرک و چربی را از تن آنها بزدایید». در سخنی دیگر می فرمایند: «تمیزی و پاکیزگی از اخلاق پیامبران است؛ الطیبُ مِنْ أَخْلَاقِ الْأَنْبِيَاءِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۵۱۰)

ب) ختنه کودکان

علاوه بر این در احادیث به ختنه کودکان پسر در جهت بهداشت و سلامت آنان تاکید شده است. در این رابطه امام صادق علیه السلام می فرمایند: «فرزندانتان را در هفتمین روز ولادت ختنه کنید زیرا این عمل در پاکیزگی و سلامت جسمی کودک نقش بسزایی دارد (Mottaqi AS, ۱۹۹۱). اکنون در کشور نیز بر اساس اصل سوم، بیست و سوم و بیست و نهم قانون اساسی برگرفته از آموزه های دینی دولت وظیفه دارد خدمات بهداشتی را به آحاد مردم و با تاکید بر مناطق روستایی و گروه های آسیب پذیر از جمله

مادران باردار ارایه نماید از همین رو شبکه های بهداشت و درمان در سراسر کشور و در تمام استانها وجود داشته و طیفی از خدمات بهداشتی، پیشگیری، تشخیصی، درمانی و توانبخشی به مادران باردار و کودکانشان ارائه می دهند. (Khayatan M, ۲۰۱۱)

حق حیات از ابتدای تکوین جنین وجود داشته و مانند یک انسان کامل حق برخوردار است از سلامت را دارد چنانچه به دلایلی از جمله، بیماری های ژنتیکی و ابتلا به مواردی که حق سلامت وی با چالش جدی مواجه می شود، بر اساس قوانین ملی موجود می تواند سقط درمانی برای جنین قبل از ۱۹ هفته تمام انجام شود. حق سلامت جنین در ایران، محدود به سلامت جسمی جنین و نداشتن بیماری های منافات با حیات تعریف شده است بنابراین در صورتی که زیر ۱۹ هفته بوده و بیماری جنین قطعاً محرز شده باشد، قانونگذار مجوز سقط درمانی را صادر می کند. (Fathi Najafi, ۲۰۲۲)

سلامت محیط رحم مادر از مهم ترین عوامل مؤثر برای سلامت جنین تا سالها پس از تولد وی است، برای مثال، مادری که باردار بوده و از داروهای روانگردان استفاده می کند، سلامت رحم و جنین را دچار تهدید کرده است و همانگونه که اشاره شد قوانین کیفری در این خصوص در ایران وجود ندارد البته حق حیات و سلامت جنین در قوانین بین الملل نیز با چالش های جدی مواجه است. در ایالت کارولینای جنوبی آمریکا سوء مصرف مواد مخدر توسط مادر باردار به دلیل تحمیل آسیب های جسمی و روحی ایجاد کننده بر روی جنین جرم محسوب شده و مادر به دلیل کودک آزاری مورد تعقیب قرار خواهد گرفت. (Riaz J, ۲۰۲۲)

۴-۴. حقوق جنین در داشتن سلامت روانی

از جمله مؤلفه های کلیدی و اثرگذار در سلامت جسمانی و روانی جنین مسأله آرامش در مرحله بارداری و حیات جنینی است. اهمیت این موضوع به واسطه وجود شرایطی است که بر جنین در دوران بارداری حاکم است و مصالح و مفاسد واقعی فرد را در دوران بعدی رشد تحت تأثیر خود قرار می دهد. (Nosratabadi M, ۲۰۲۱)

تأثیر روحيات مادر بر جنين

در آموزه های دین اسلام، دوران حمل برای طفل سرنوشت ساز است و مادر باید متوجه باشد که تمام روحيات وی بر روی جنین اثر می گذارد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

نیز روایتی با همین مضمون بیان می کنند: خوشبخت کسی است که در رحم مادرش خوشبخت است و شقی کسی است که در رحم مادرش شقی است که اشاره به تاثیر و نقش مادر و تاثیر پذیری جنین از روحيات و افکار و اعمال مادر دارد. البته نکته مهمی که در این روایت باید بدان توجه داشت این است که این تاثیر در حد اقتضاء بوده و نه بیشتر، زیرا در هیچ شرایطی تاثیرات محیطی و پیرامونی، قدرت اراده و اختیار را در نظام آفرینش از انسان سلب نمی کند.

علاوه بر این که قانون وراثت، صفات پدر و مادر را به بچه منتقل می کند، حالات روحی مادر نیز در جنین اثر مستقیم دارد بنابراین مادر باید مواظب باشد صفت رذیله نداشته باشد زیرا حسد، تکبر و خودخواهی مادر به جنین منتقل می شود. همچنین هیجان های شدید، فکر و خیالات بسیار، اندوه و ترش رویی، افکار تیره، تاسف از آبستن شدن، نگرانی از این که مولود دختر باشد یا پسر، ترس، غم، شادی، خشم، اضطراب همه در جنین موثر است. مادر باید به تماشای مناظر زیبا بنشیند، چشم به افق بدوزد، به سبزه و گل نگاه کند؛ حتی منزلی که در آن زندگی میکند فرح بخش باشد و در صورت ضرورت از آرام بخش های ساده ای مثل ترکیب مساوی عرق بیدمشک و بهارنارنج؛ عرق بادرنجبویه؛ گلاب (مصرف خوراکی) و مانند آنها (البته با مشورت پزشک معالج خود) بهره بگیرد. (Azianto L, ۲۰۱۶ و Farajkhoda T, ۲۰۱۲)

باید توجه داشت که اگر حتی جنین را جماد، یعنی موجودی در حدّ سنگ و چوب هم فرض کنیم، طبق نظر قرآن، باز موجودی است که تسبیح حق تعالی می گوید و قابل احترام است:

«يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ» (تغابن/۱). از سوی دیگر واضح است که حتی جمادات نیز از محیط اطراف خود تاثیرات معنوی می پذیرند و این مساله ای است که در تعلیمات اسلامی و قرآنی، امری بدیهی است و در علم جدید نیز تا حدّ زیادی مورد پذیرش قرار گرفته است. بنابراین اگر حتی جنین را موجود مادی هم فرض کنیم باید بدانیم که تمام حالات روحی و جسمی مادر و نیز محیط زندگی او بر کیفیت رشد معنوی او موثر خواهند بود. مادر باردار باید دقت داشته باشد که تمام آنچه که می خورد، می پوشد، می شنود، می گوید، می بیند، لمس می کند، احساس می کند و نیز تمام کنش ها و واکنش های قلبی و روحی او و حتی تمام اتفاقات پیرامونی

او- یعنی فضای زندگی، رفتار همسر، همنشینان و...- همه و همه بر تربیت روحی جنین موثرند. (Nuzari Firdusiyih, ۲۰۲۰)

۵-۴. حق حیات و امنیت جنین

دو مورد از حقوق اساسی جنین یعنی حق حیات و حق برخورداری سلامت از اساسی ترین حقوق بشر است که ریشه در کرامت انسان و جامعه بشری دارد (Abbasi M, ۲۰۱۹). کرامت جنین در منابع دینی، حقوقی و فقهی نیز از اهمیت خاصی برخوردار است تا جایی که برخی تکالیف از مادر باردار مانند روزه داری سلب شده است. از دیگر مصادیق اهمیت حق حیات و کرامت جنین می توان به تأخیر انداختن مجازات های مادر باردار تا پس از زایمان و گاهی پس از اتمام شیردهی اشاره کرد. عدم اجرایی شدن طلاق در زمان بارداری نیز از دیگر موارد است. (Med Law J, ۲۰۲۱)

قوانین حقوقی و مدنی برای حفاظت جنین از زمان لقاح تا زمان زایمان نیز وجود دارد. بدین ترتیب یک توافق کلی، توجه به شرایط اخلاقی حفظ جنین است که وی را از بدو تشکیل تا زمان تولد مورد حمایت قانون قرار دهد (Fathi Najafi, ۲۰۲۲). در ارتباط با حق حیات جنین، در قوانین عمومی کشورهای توسعه یافته نیز سقط عمدی به عنوان جرم مطرح شده و مجازات هایی برای انجام آن در نظر گرفته شده است و افرادی مانند پدر بزرگ، مادر بزرگ و پدر جنین نیز می توانند در شکایت از ارتکاب آن توسط مادر باردار اقدام کنند. بر اساس قوانین در برخی ایالت های آمریکا، سقط جنین بعد از هفته بیستم به دلیل درک درد توسط جنین نیز مشمول مجازات های سنگین تر مانند حبس تا ۵ سال شده است البته استثنای آن، بارداری به دنبال تجاوز و زنا با محارم و سقط به خاطر نجات مادر باردار است. (Fathi Najafi, ۲۰۲۲ و Mousavi SMA, ۲۰۱۱)

در منابع اسلامی برای حفظ و رعایت حقوق فرزندان توصیه ها و سفارش های مؤکد شده است. قرآن کریم در این باره می فرماید: «وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَسْبِيَ إِمْلَاقٌ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا؛ فرزندان خود را از ترس فقر نکشید ما آنها را روزی می دهیم مسلماً کشتن آنها گناه بزرگیست» (اسراء/۳۱). در جای دیگر از دخالت دادن

جنسیت در رعایت حقوق فرزندان نهی می کند:

«وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ

أَيُّسِكُهُ عَلَى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ؛ هرگاه به یکی از آنها بشارت دهند دختر نصیب تو شده صورتش از ناراحتی سیاه می‌شود و به شدت خشمگین می‌گردد نمی‌داند او را با قبول ننگ ننگه دارد یا در خاک پنهان کند» (نحل/ ۵۸ و ۵۹)

یکی از وظایف اولیه والدین در قبال فرزندان، رعایت حقوق آنها در مراحل جنینی مانند تأمین محیطی سالم از نظر جسمی و روانی است. این حق بر اساس ارزش و منزلت ناشی از جنین ظاهر می‌شود در نتیجه، بی‌موالاتی در تأمین امنیت مناسب برای جنین و یا اقدام به ختم بارداری (سقط جنین)، در واقع ناکامی در رعایت شخصیت و کرامت انسانی است.

علاوه بر سلامت جسمانی جنین که با آزمایش و غربالگری مشخص می‌شود، توجه به سلامت روح جنین و حفظ کرامت او ضروری است. پنهان بودن جنین در شکم مادر، اولویت دادن به سلامت مادر نسبت به جنین و عدم آگاهی از حقوق جنین، چالش‌های جدیدی را در نظام حقوقی کشورهای مختلف ایجاد کرده است لذا تبیین ابعاد سلامت روان، تدوین جنبه‌های حقوقی سلامت جسم و روح و حفظ کرامت جنین از ابتدای رشد تا تولد می‌تواند به رفع چالش‌های مذکور کمک کند.

۶-۴. حق سلامت روان و حمایت عاطفی خانواده از مادر باردار

بهداشت روان دوران بارداری از مسائلی است که امروزه بسیار مورد توجه قرار دارد. ثابت شده که از ابتدای بارداری، اضطراب و هیجان زن باردار تأثیر مستقیمی بر روی جنین خواهد داشت. عدم اطلاع یا اطلاعات نادرست و ناقص در خصوص بارداری و تغییرات آن می‌تواند موجب بروز هیجان‌ها و آشفتگی‌های روانی شود. تغییر خلق و خو (اخلاق)، تغییر اشتها، استفراغ‌های گاه و بیگاه، تغییر علایق و سلیقه‌ها، هریک می‌تواند به تنهایی گرفتاریهای فراوانی را ایجاد کند. ماه‌های اول بارداری (سه ماهه اول)، آسیب‌پذیری نسبت به استرس بیشتر است مثلاً زنان بارداری که در اوایل بارداری زلزله را تجربه می‌کنند، نسبت به زنانی که در ماه‌های آخر بارداری هستند و در شرایط یکسانی قرار دارند، عوارض بیشتری را نشان می‌دهند. وجود همزمان سایر عوامل خطر نظیر عفونت، کمبود ریز مغذی‌ها در مادر و... موجب تشدید اثرات منفی استرس و اضطراب روی مادر و جنین می‌شود.

مطالعات و بررسی های متعدد روی زنان باردار نشان دهنده این فرضیه است که سطح بالای استرس های روانی-اجتماعی در طول دوران بارداری، خطر زایمان زودرس و در نتیجه تولد نوزاد با وزن کمتر از میزان طبیعی را افزایش می دهد. همچنین بر روی فرآیند رشد و تکامل ذهنی و روانی جنین اثر سوء دارد و موجب اختلال های رفتاری در دوران کودکی می شود (Cunningham, ۲۰۲۰) توجه به شرایط روحی مادر با تکیه بر احترام و تکریم مادر و جنین موضوع جدیدی در علم مامایی است اما طبق آیات و روایات موجود، موضوعی است که دین اسلام از ابتدا به آن پرداخته است. تکریم مادر و جنین در این دوران علاوه بر حفظ سلامت روانی مادر، سلامت روان جنین را نیز در پی دارد.

۷-۴. حق بنیادین جنین در امر زایمان

یکی از مهمترین حقوق جنین توجه به شأن و کرامت او در امر زایمان است بنابراین، طریق سیر طبیعی زایمان در زمان مقرر و عدم مداخله در آن به عنوان یکی از مهمترین حقوق بنیادین جنین و حفظ کرامت وی محسوب می شود و عدول از آن تنها در صورت ضرورت های پزشکی امکان پذیر است. فرایند طبیعی تولد و طی نمودن روند تکامل توسط جنین در آخرین روزهای بارداری نیز از حقوق بنیادین جنینی محسوب می شود که هر گونه اقدام غیر ضروری پزشکی، به بروز عوارض نامطلوب برای جنین منجر می شود و آسیبهای جبران ناپذیری برایش ایجاد خواهد کرد. (Asadi M, ۲۰۲۰)

عدول از این مسئله، با اعمال جراحی سزارین نابهنگام در تاریخ های مورد نظر مادر می تواند یک مصداق عینی از ضایع نمودن حقوق بنیادین جنین و عدم توجه به شأن و منزلت و کرامت جنین محسوب شود. مواردی مانند احتمال آسیب های جسمی و روحی جنین، زمینه برای ایجاد فساد در نظام سلامت، ترجیح خواست والدین بر سلامت جنین و ایجاد ازدحام در بیمارستان و کاهش احتمال تمرکز بر سلامت مراجعه کنندگان از مهمترین عوارض پیش آمده محسوب می شوند که هر کدام از موارد پیش گفته می تواند از مصادیق واقعی جرم محسوب شود زیرا در این صورت پزشک وظایف قانونی خود را در قبال خواست و تمایلات پدر و مادر جنین نادیده گرفته و به نوعی اسیر خواسته های آنها می شود. بنابراین جرم بودن این قضیه بر اساس قوانین، محرز است (سزارین نابهنگام). خصوص انجام سزارین های نابهنگام که از مصادیق از بین بردن و ضایع نمودن حقوق

بنیادین جنین است، طی جستجوی انجام شده در کلیه پایگاه های تحقیقاتی، این مورد تنها به برخی از کشورهای در حال توسعه به ویژه در آسیا مثل ایران و تایوان محدود بوده و به نظری رسد در دیگر جوامع مورد توجه نیست. (Black و ۲۰۰۰, Gamble JA, M, ۲۰۱۸)

متأسفانه انجام سزارین های انتخابی در اغلب کشورها به ویژه کشورهای آسیایی مطلوب نظر پزشکان، والدین و مراقبین سلامت است اما انجام این شیوه حقوق بنیادین جنین را دچار آسیب می کند. (Jenabi E, ۲۰۲۰) این در حالی است که سزارین های نابهنگام و یا انتخابی در کشورهای اروپایی مطلوب نظر عده بسیار کمی از زنان بوده و اغلب محدود به مادرانی است که تجربه نامطلوبی از زایمان قبلی خود داشتند. (JA, ۲۰۰۰)

۸-۴. حق کرامت انسانی جنین

جنین انسان بر اساس قوانین دین اسلام، دارای تشخیص و کرامت انسانی است و از همان ابتدای تکوین حق برخورداری از کلیه حقوق انسانی شامل حال وی می شود. حقوق مادی مانند ارث، نفقه، وصیت، ارث و وقف از مهمترین آنهاست. همچنین حقوق معنوی مانند حق برخورداری از سلامت جسم و روان، حق برخورداری از خانواده سالم و غیره که در بخش های قبل به آن پرداخته شد. (Fathi Najafi, ۲۰۲۲) عدم رعایت کرامت و شأن جنین به عنوان یکی از مهمترین مصادیق خشونت علیه جنین تعریف شده است. (Molla W, ۲۰۲۲)

طیف خشونت های حین لیبر و زایمان در دنیا بسیار وسیع می باشد. برای مثال انجام سزارینهای تقویمی و انجام اپی زیاتومی ها (برش پرینه حین زایمان) در کشورهای در حال توسعه، رواج بالاتری داشته است. این در حالی است که اینگونه اعمال در کشورهای پیشرفته با حداقل پزشکی شدن زایمان همراه بوده و می تواند به عنوان خشونت های حین لیبر و زایمان تلقی گردد. (Molla W, ۲۰۲۲) بالا بودن میزان اپی زیاتومی روتین در ایران (حدود ۹۸ درصد از زنان اول زا اپی زیاتومی می شوند)، عدم آزادی مادر باردار در حرکت در زمان لیبر و عدم آزادی مادر در انتخاب پوزیشن زایمان همه مواردی بوده است که در ایران به عنوان خشونت حین لیبر و زایمان برای مادر در نظر گرفته شده

است، در حالی که اعداد یادشده در کشورهای پیشرفته زیر ۲۵ درصد است. یکی دیگر از مهم ترین دلایل تفاوت در میزان خشونت های حین لیبرو زایمان در ایران با دیگر کشورها به رعایت کدهای اخلاق در بالین مربوط می شود. کدهای اخلاق در زمان لیبر و زایمان در ایران، قدمتی بیش از یک دهه را دارد اما به دلیل آگاهی متوسط رو به پایین ماماها، پزشکان متخصص و کارکنان اغلب این کدها رعایت نمی شود. (Omidi, M, ۲۰۲۰)

جای تاسف است که این آمار نشانه عدم توجه به سبک زندگی اسلامی و عدم توجه به دستورات وارد شده دینی در یک کشور اسلامی است. در مطالعات مختلف در کشورهای اسلامی مادرانی که تجربه مثبتی از زایمان داشتند، همگی اظهار کردند که ایمان به خدا و ارتباط با او در این تجربه مثبت نقش مهمی داشته است چون عقیده داشتند که ایمان و اطمینان به خدا موجب آرامش قلبی در فرد شده و این احساس موجب می شود آنها توانایی رفع مشکلات را به دست آورند. مطالعات متعددی در ایران و کشورهای اسلامی به تاثیر آوای قرآن بر آرامش مادر در دوران بارداری و تاثیر آن بر روی فرایند زایمان و سلامت کودک تاکید شده است. (Ahmadi Z, ۲۰۱۳ و Kadkhodaei F, ۲۰۱۹)

۹-۴. حق نام گذاری نیکو

در فرهنگ اسلامی گذاردن نام نیک بر فرزندان توصیه شده است. این امر در سلامت روان و عزت نفس انسان نقش مهمی دارد. در منابع شیعه روایاتی وجود دارد که بر نامگذاری جنین قبل از تولد اشاره دارد مثلا از امام علی علیه السلام چنین روایت شده است:

فرزندان خود را قبل از ولادت نامگذاری کنید اگر نمی دانید دختر است یا پسر با اسمی مشترک نامگذاری کنید زیرا فرزندان سقط شده و بدون نام شما در روز قیامت از شما می پرسند چرا نامی برای من انتخاب نکردید؟ در حالی که پیامبر رحمت صلی الله علیه و آله قبل از تولد نوه خویش، ایشان را محسن نامیدند. از نگاه منابع شیعه مستحب است کودک را تا روز هفتم محمد بنامند و پس از آن تغییر بدهند و صادق ترین نام ها در روایات، اسم هایی است که متضمن عبودیت خدا باشد مانند عبدالله و عبدالرحمن و اما پرفضیلت ترین اسم ها محمد، علی و نام پیامبران و ائمه است و نام های حکیم، خالد،

مالک، حارث، یاسین و ضرار کراحت دارد و چه بسا نام هایی چون رحمان، یس، طه و القاب اختصاصی چون امیرالمؤمنین جایز نباشد. (Asadi M, ۲۰۲۰)

امام رضا علیه السلام در اهمیت نام محمد می فرماید: «الْبَيْتُ الَّذِي فِيهِ مُحَمَّدٌ يُصْبِحُ أَهْلُهُ بِخَيْرٍ وَ يُمَسُّونَ بِخَيْرٍ؛ خانه ای که در آن نام محمد باشد، صبح و شام اهل آن خانه به خیر و نیکی خواهد بود» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۱، ص ۳۹۴) همچنین درباره نام ها و کنیه های ممنوع، چنین می فرماید:

«وَسَمَّهُ بِأَحْسَنِ الْأَسْمَاءِ وَ كَنَّهُ بِأَحْسَنِ الْكُنْيَةِ وَ لَا يَكْنَى بِأَبِي عَيْسَى وَ لَا بِأَبِي الْحَكَمِ وَ لَا بِأَبِي الْحَارِثِ وَ لَا بِأَبِي الْقَاسِمِ إِذَا كَانَ الْأِسْمُ مُحَمَّدًا وَ سَمَّهُ الْيَوْمَ السَّابِعِ؛ کنیه و نام فرزند را نیکوترین نام و کنیه انتخاب کن، و او را ابو عیسی، ابو الحکم و ابو حارث انتخاب نکن و اگر نام او محمد است کنیه اش را ابو القاسم نگذار و روز هفتم نامگذاری کن» (علی بن موسی علیه السلام، ۱۴۰۶، ص ۲۳۹)

در همین زمینه حسین بن سعید چنین نقل می کند:

«كُنْتُ أَنَا وَ ابْنُ غِيلَانَ الْمَدَائِنِيِّ دَخَلْنَا عَلَى أَبِي الْحَسَنِ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ لَهُ ابْنُ غِيلَانَ أَصْلَحَكَ اللَّهُ بَلَّغْنِي أَنَّهُ مَنْ كَانَ لَهُ حَمْلٌ فَنَوَى أَنْ يُسَمِّيَهُ مُحَمَّدًا وَ لِدَهُ غُلَامٌ فَقَالَ مَنْ كَانَ لَهُ حَمْلٌ فَنَوَى أَنْ يُسَمِّيَهُ عَلِيًّا وَ لِدَهُ غُلَامٌ ثُمَّ قَالَ عَلِيُّ مُحَمَّدٌ وَ مُحَمَّدٌ عَلِيٌّ شَيْئًا وَ أَحَدًا قَالَ أَصْلَحَكَ اللَّهُ إِنِّي خَلَفْتُ امْرَأَتِي وَ بِهَا حَبْلٌ فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَ غُلَامًا فَأَطْرَقَ إِلَيَّ الْأَرْضَ طَوِيلًا ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ لَهُ سَمِّهِ عَلِيًّا فَإِنَّهُ أَطْوَلُ لِعُمْرِهِ فَدَخَلْنَا مَكَّةَ فَوَافَاتَا كِتَابَ مِنَ الْمَدَائِنِ أَنَّهُ قَدْ وُلِدَ لَهُ غُلَامٌ؛

من با ابن غیلان مدائنی خدمت امام رضا علیه السلام رسیدیم و ابن غیلان گفت: شنیده ام که هر کس فرزندی در راه داشته باشد و نیت کند که اسمش را محمد بگذارد، فرزندش پسر می شود؟ امام فرمودند: هر کس فرزندی در راه داشته باشد و نیت کند که اسمش را علی بگذارد، فرزندش پسر می شود؛ علی محمد است و محمد علی است و هر دو یکی هستند. ابن غیلان گفت: همسر من فرزندی در راه دارد، دعا کن که پسر باشد. امام چند لحظه ساکت بود تا اینکه سرش را بلند کرد و فرمود: اسمش را علی بگذار زیرا باعث طولانی شدن عمرش می شود... ما وارد مکه شدید و نامه ای از مدائن به دستمان رسید که نوشته بود فرزند پسری برای او به دنیا آمده است.» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۶،

ص ۱۱)

۱۰-۴. حق برخورداری از تغذیه سالم و حلال

پس از انعقاد نطفه، تغذیه در رشد و نمو و سلامتی جنین بیشترین نقش را ایفا می‌کند زیرا تغذیه مادر تاثیر مستقیم و بدون واسطه بر حیات جنین دارد. یکی از آموزه‌های اساسی دین درباره تغذیه، توجه به لقمه حلال است و مادر باید از لقمه‌های ناپاک اجتناب کند زیرا علاوه بر اثر مستقیم بر جسم جنین، در خلق و خو و صفات او نیز موثر است. امام حسین علیه السلام در خلال نصایح و خطبه‌هایشان خطاب به سپاهیان عمر سعد فرمودند: «از فرمان‌های من سرپیچی می‌کنید و کلام مرا گوش نمی‌دهید زیرا شکم‌های شما از حرام انباشته شده و قلب‌های شما مهر خورده است.» این عبارات به وضوح تاثیر لقمه حرام بر زندگی را نشان می‌دهد. همچنین امام رضا علیه السلام چنین فرموده‌اند: «مَنْ رَضِيَ بِالْقَلِيلِ مِنَ الرِّزْقِ قَبْلَ مَنَّهُ الْيَسِيرُ مِنَ الْعَمَلِ وَمَنْ رَضِيَ بِالْيَسِيرِ مِنَ الْحَلَالِ خَفَّتْ مَوْتُهُ وَ نَعَمَ أَهْلُهُ وَ بَصُرَهُ اللَّهُ دَاءَ الدُّنْيَا وَ دَوَّاءَهَا وَ أَخْرَجَهُ مِنْهَا سَالِمًا إِلَى دَارِ السَّلَامِ؛

کسی که به مال حلال اندک، راضی شود، مخرجش سبک می‌شود، خانواده‌اش برخوردار می‌گردند، خداوند او را به درد و درمان دنیا بینا می‌کند و او را سالم و بی‌گناه از دنیا به دارالسلام بهشت بیرون می‌برد.» (ابن شعبه حرانی، ۱۳۶۳، ص ۴۴۹)

امام رضا علیه السلام در حدیثی دیگر چنین می‌فرماید: «فَكُلْ نَافِعٌ مَقْوٌّ لِلْجِسْمِ فِيهِ قُوَّةٌ لِلْبَدَنِ فَحَلَالٌ وَ كُلُّ مُضَرٍّ يَذْهَبُ بِالْقُوَّةِ أَوْ قَاتِلٌ فَحَرَامٌ؛ هر چیز سودمند و نیروزا برای جسم که موجب تقویت بدن می‌شود، حلال است و هر چیز زیان‌آور که نیروی آدمی را می‌گیرد، کشنده و حرام است.» (علی بن موسی علیه السلام، ۱۴۰۶، ص ۲۵۴) همچنین می‌فرماید:

«خداوند تبارک و تعالی هیچ خوردنی و نوشیدنی را حلال نکرده است مگر آن که در آن سود و صلاحی بوده و هیچ خوردنی و نوشیدنی را حرام ننموده، مگر آن که در آن زیان و نابودی و فساد بوده است، پس هر چیز سودمندی نیرو بخش جسم، که باعث تقویت بدن است حلال شده است و هر چیزی که قوای جسمانی را از بین ببرد و یا موجب مرگ شود حرام است؛

أَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَمْ يُبَيِّحْ أَكْلًا وَ لَا شُرْبًا إِلَّا لِمَا فِيهِ الْمَنْفَعَةُ وَ الصَّلَاحُ وَ لَمْ يُحَرِّمْ إِلَّا مَا فِيهِ الضَّرَرُ وَ التَّلَفُ وَ الْفَسَادُ فَكُلْ نَافِعٌ مَقْوٌّ لِلْجِسْمِ فِيهِ قُوَّةٌ لِلْبَدَنِ فَحَلَالٌ وَ كُلُّ مُضَرٍّ يَذْهَبُ

بِالْقُوَّةِ أَوْ قَاتِلَ فَحَرَامٍ» (همان)

در علوم پزشکی امروزی نیز برای تامین سلامتی فرزندان در شکم مادر تاکیدات فراوان بر تغذیه سالم و حفظ آرامش و آسایش مادر شده است. در طب مدرن اصول تغذیه در بارداری بر رعایت اصل تنوع و تعادل رژیم غذایی و استفاده از چهار منبع اصلی غذایی شامل گروه شیر و لبنیات، گوشت و حبوبات و تخم مرغ، میوه و سبزیجات و نان و غلات تاکید دارد. مصرف کافی این مواد فراهم کننده آهن و کلسیم، پروتئین، ویتامین ها و مینرال ها و انرژی برای مادر و جنین می باشد.

الف- تأثیر غذای پدر در فرزند

امام رضا علیه السلام در مورد تاثیر غذای والدین بر جنین می فرمایند: «أَكَلَ الرَّمَّانَ يَزِيدُ فِي مَاءِ الرَّجُلِ وَيَحْسِنُ الْوَلَدَ؛ خوردن انار شیرین، منی مرد را افزایش می دهد و فرزند را زیبا می گرداند» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۵، ص ۱۵۵)

ب- تأثیر غذای زن باردار در جنین

امام رضا علیه السلام می فرمایند: «مَنْ أَرَادَ أَنْ يَكُونَ صَالِحًا خَفِيفَ اللَّحْمِ فَلْيَقِلُّ عَشَاءَهُ بِاللَّيْلِ، به زنان باردارتان کُنْدُر نر بدهید که اگر در شکم او پسر باشد، هوشمند، دانا و دلیر خارج می شود و اگر دختر باشد، خوش رو و خوش خو می گردد و سرین او بزرگ می شود و مورد علاقه شوهرش قرار می گیرد» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۲۳) در فرمایشی دیگر، چنین می فرمایند: «بنگر چه چیزی با تو و معده تو سازگار است، و بدنت از آن نیرو می گیرد و آن را گوارا می داند؛ چنین غذایی را برای خود بگیر و آن را خوراک خود بدان.» (علی بن موسی الرضا علیه السلام، ۱۴۰۲، ص ۱۴)

ج- اندازه خوردن

امام رضا علیه السلام می فرمایند: «هر که بیش از اندازه غذا بخورد، آن غذا گوارایش نمی شود و هر که به اندازه خورد، نه کم و نه زیاد، آن غذا برایش سودمند می باشد؛ آب نیز چنین است. پس، راهش این است که به اندازه کفایت از غذا بخوری و در حالی که هنوز اندکی اشتها داری دست از خوردن بکشی که این کار معده و بدنت را سالم تر، ذهنت را بارورتر و جسمت را چابک تر می سازد» (همان، ص ۲۱) ایشان همچنین می فرمایند: «هر که می خواهد تندرست و دارای بدنی لاغر و چابک باشد، از شام شبش کم کند» (همان، ص ۳۹)

د- مراقبت دوره بارداری

در احادیث و کتب روایی مانند صحیفه الرضا علیه السلام، الکافی، علل الشرایع، تحف العقول، طب النبی(ص)، مکارم الاخلاق و مستدرک الوسائل به آثار تغذیه مادر باردار اشاره شده است. تغذیه مادر باردار از غذاهای حلال یا حرام، یکی از مهمترین عوامل در تعیین سعادت یا بدبختی و شقاوت فرزند اوست. پیغمبر رحمت صلی الله علیه و آله بارها بر دوری کردن زنان باردار از خوردن غذای حرام و شبهه ناک تأکید کرده و خطاب به پدران فرموده اند: «ادَّبُوا أَوْلَادَكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِهِمْ قِيلَ: وَ كَيْفَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ بِإِطْعَامِهِمُ الْحَلَالَ؛ فرزندان خود را در رحم مادرانشان تربیت کنید. سؤال شد: این کار چگونه ممکن است؟ فرمودند: با خوراندن غذای حلال به مادر» (قمی نژاد، ۱۳۸۰، ص ۱۳۲)

۱۱-۴. حق شیردهی و شیر خوردن

ابن سینا در کتاب قانون می نویسد: شیر مادر برای نوزاد از هر شیر دیگری بهتر است زیرا بیشتر از هر غذای دیگری، به گوهر غذایی نوزاد که در زندگی جنینی به او می رسد شباهت دارد حتی به تجربه، ثابت شده است که در دهان گرفتن نوک پستان، در دفع آزار شیرخواران، بسیار سودمند است. سریع ترین مرحله رشد بعد از تولد، دوران شیرخواری است. نیازهای غذایی کودکان در سنین مختلف متفاوت است لذا نوع غذاهایی که تامین کننده این نیازها هستند باید هماهنگ با رشد و تکامل طبیعی جسمانی و گروه سنی آنها باشد. مهم ترین نشانه سلامت، رشد و تکامل مطلوب کودک است و چون ترکیب شیر مادر کاملاً منطبق با نیازهای شیرخوار است و بدین لحاظ مناسب ترین رشد را در کودک تامین می کند.

توجه به این مهم در آموزه های دینی در ۱۴۰۰ سال قبل وجود داشته و در منابع اسلامی و قرآن کریم، حق شیردادن و شیرخوردن، مدت توصیه شده شیردهی، هم آغوشی مادر و کودک، حق تغذیه کودک با آغوز، تغذیه انحصاری کودک با شیر مادر، آداب شیردادن در اسلام و تغذیه نوزاد از هر دو پستان، اهمیت تغییرات تدریجی ترکیب شیر مادر و اجر شیردهی از دیدگاه اسلام موجب افزایش آگاهی مادران و حفظ سلامت کودکان می شود.

قرآن کریم در آیات متعددی به تغذیه با شیر مادر اشاره کرده است که آیه ۲۳۳ سوره بقره مهم ترین آیه درباره شیر مادر است: «وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْمِيَ الرِّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ؛ مادران، فرزندان خود را دو سال تمام، شیر می دهند. این برای کسی است که بخواهد دوران شیرخوارگی را تکمیل کند. و بر آن کس که فرزند برای او متولد شده (پدر)، لازم است خوراک و پوشاک مادر را به طور شایسته در مدت شیر دادن بپردازد؛ حتی اگر طلاق گرفته باشد.» (Mokhtarian T, ۲۰۱۷)

همچنین در اهمیت تغذیه با شیر مادر، آیات ۱۵ سوره احقاف، ۱۴ سوره لقمان، ۲۳ سوره نساء، ۶ سوره طلاق، ۲ سوره حج و آیات ۱ و ۲ سوره قصص نکاتی درباره شیردهی بیان فرموده است. پیشوایان دین بر واجب بودن تغذیه نوزاد با آغوز و شیردهی نوزاد با شیر مادر تأکید می کنند و مسلماً آگاهی خانم ها از این تعالیم و توصیه ها چون مبتنی بر موازین دینی و اعتقادی افراد می باشد، باعث افزایش سلامت فرزندانشان می گردد. همچنین مادر از احساس رضایت معنوی ناشی از شیردادن و دیگر برکات آن بهره مند می شود. از آثار فیزیولوژیک شیردادن به کودک مواردی است همچون ترشح اکسی توسین که از بخش خلفی غده هیپوفیز در اثر مکیده شدن پستان توسط شیرخوار ترشح می شود و این هورمون در برگشت رحم مادر به وضعیت قبل از بارداری کمک می کند. (Zahed Pasha, ۲۰۱۳ و Ahmari Tehran H, ۲۰۰۷)

اطلاعات علمی نشان می دهد که تغییر ترکیبات شیر مادر از هنگام تولد تا پایان دوره شیردهی با نیازهای ویژه غذایی و سیستم ایمنی کودک تناسب دارد. به همین دلیل پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: «برای کودک هیچ غذایی بهتر از شیر مادرش نیست.» (Bistoni M, ۲۰۰۸)

در همین زمینه امام رضا علیه السلام از رسول خدا نقل کرده اند که فرمود: «وَبِإِسْنَادِهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ لَا تَسْتَرْضِعُوا الْحَمَقَاءَ وَلَا الْعُمَشَاءَ فَإِنَّ اللَّبْنَ يُعْدِي؛

بچه هایتان را به زن احمق و زنی که کم بیناست و از چشمش مدام اشک می آید ندهید که او را شیر بدهد، زیرا شیر تاثیر دارد (و ممکن است کودک کودن یا کم بینا شود). (علی بن موسی علیه السلام، ۴۰۶ ق، ص ۵۰)

کودک در دوران شیرخوارگی، دارای دو حقّ اساسی است. تغذیه مناسب و تربیت درست بر پایه رهنمودهای پیشوایان اسلام. نتایج مفید استفاده از شیر مادر علاوه بر قرآن در احادیث شریفه نیز به اشکال مختلف بحث شده است. به طور کلی، در این احادیث و روایات، شیر مادر نمونه ای آشکار از لطف و عنایت پروردگار نسبت به انسان یاد شده است. در حقوق اسلامی بر همین پایه، حق حضانت کودک را در دوران شیرخواری به مادر می دهند و نیز باز بر همین پایه اجرای برخی از احکام به زمان دیگر پس از دوره شیردهی منتقل می گردد. همچنین درباره موضوع هم آغوشی مادر و کودک از مضمون آیه ۲ سوره حج، هم آغوشی شیرخوار و مادر استنباط می شود.

امروزه بر بحث هم اتافی مادر و کودک تأکید می شود تا کودک را پس از ولادت از مادر جدا نسازند و در همان اتاق نزدیک مادر قرار دهند. شکل تکامل یافته هم اتافی هم آغوشی است. تماس هرچه نزدیکتر مادر و شیرخوار، لمس بدن، نگاه کردن و فکر کردن مادر به کودک در افزایش ترشح اکسی توسین و پرولاکتین و به تبع آن شیردهی مناسب تر به کودک نقش دارد. اشاره صریح قرآن مجید به عدد ۲ سال برای شیردهی یکی از بزرگترین اعجازهای قرآن مجید در ۱۴ قرن پیش می باشد زیرا تحقیقات انجام شده در دهه های اخیر، ثابت کرده است که بیشترین فواید شیردهی برای نوزاد، از شیردهی به مدت ۲ سال تمام حاصل می گردد. (Ehsani M و ۲۰۱۱, Porfarzi F)

۵. نتیجه گیری

با نهایت تأسف باید اعتراف کنیم در روزگاری زندگی می کنیم که بشریت گرفتار بمباران اطلاعات غلط است و نتیجه آن بی خبری از حق و حقیقت و غفلت است. این غفلت فطرت انسانی و الهی او را از یک سو به مسلخ و محاق برده و از سوی دیگر میان او و معارف آسمانی و قرآنی فاصله انداخته است.

بی تردید قرآن کریم، آخرین کتاب آسمانی که از جانب خدای سبحان نازل گشته هدفی جز هدایت انسان های طالب هدایت ندارد (هدی للمتقین). البته می دانیم که قرآن عزیز کلیات و اصول هدایت بشر به سوی سعادت دنیا و آخرت را تأمین کرده است ولی پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام رسالت تبیین و تفصیل این کلیات را به دوش می کشند.

سبک زندگی اسلامی به ویژه فرمایشات و تأکیدات عالم آل محمد علیه السلام نیز

بر مبنای این دستورات و اصول ارائه می شود. در حقیقت تعالیم امام رضا علیه السلام در این حوزه، با دیگر مکاتب تمایز جدی دارد چون به صورت همزمان هم به مباحث قبل از تولد، دوره حیات و نیز مراحل زندگی پس از این حیات مادی بشر توجه دارد. یعنی نسخه ای است برای قبل از شکل گیری و حیات جنینی، حیات دنیوی و حیات برزخی و اخروی. بهره برداری از این فرمایشات در دوران بارداری نقش مهمی در کیفیت زندگی پس از تولد دارد لذا توانمند سازی مادران برای آشنایی بیش از پیش آنها با آموزه های دین اسلام و تشویق در بکارگیری این اصول در دوران بارداری، گامی مهم در جهت ارتقای کیفیت زندگی پس از تولد می باشد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

منابع و مأخذ

قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، **علل الشرائع**، مکتبه الحیدریه، قم، ۱۴۲۵ قمری.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، **عیون أخبار الرضا علیه السلام**، نشر مسجد مقدس جمکران، قم، ۱۳۹۳ شمسی.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، **من لا یحضره الفقیه**، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم، ۱۴۱۳ قمری.
۴. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، **تحف العقول**، جامعه مدرسین، قم، ۱۳۶۳ قمری.
۵. حمیری، عبد الله بن جعفر، **قرب الإسناد**، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، قم، ۱۴۱۳ قمری.
۶. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه**، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، قم، ۱۴۰۹ قمری.
۷. طبرسی، حسن بن فضل، **مکارم الأخلاق**، الشریف الرضی، قم، ۱۴۱۲ قمری.
۸. علی بن موسی الرضا علیه السلام، **الفقه المنسوب إلى الإمام الرضا علیه السلام**، مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، قم، ۱۴۰۶ قمری.
۹. علی بن موسی الرضا علیه السلام، **طب الإمام الرضا علیه السلام (الرساله الذهبیه)**، دار الخيام، قم، ۱۴۰۲ قمری.
۱۰. علی بن موسی علیه السلام، **صحیفه الإمام الرضا علیه السلام**، مشهد، کنگره جهانی حضرت رضا علیه السلام، ۱۴۰۶ ق.
۱۱. قربانی، مهدی، **هزار و یک حدیث رضوی جامع الاحادیث امام رضا علیه السلام**، مشتمل بر: **احادیث امام هشتم علیه السلام**، مشهد، قاف مشهد الرضا علیه السلام، ۱۳۸۸ ش.
۱۲. قمی نژاد، مهدی و پورجوادی، نصرالله، **جنگ مهدوی: تاریخ کتابت از ۷۵۳ قمری به بعد**، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۸۰ قمری.
۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب، **کافی**، دار الکتب الإسلامیه، تهران، ۱۴۰۷ قمری.
۱۴. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، **بحار الأنوار**، دار إحياء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳ قمری.

پایگاه ها و نرم افزارها:

نرم افزار جامع الاحادیث (نسخه ۳)، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور
نرم افزار کتابخانه تخصصی امام رضا علیه السلام (نسخه ۲)، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم
اسلامی نور

۱. Organization WH. Maternal mortality: evidence brief. World Health Organization, ۲۰۱۹
۲. Cunningham G. Williams Obstetrics. ۲۶th Edition. ۲۰۲۲
۳. Sohanian F. [Legal protection of fetus (Persian)]. Peyke Noor J. ۱۹-۱۰۹:(۴)۵; ۲۰۰۸
۴. Asadi M, Nuzari Firdusiyih M, Omidifard A. [Fetal civil rights in the family system (Persian)] Jurisprudential Leg Stud Woman Fam. ۳۹۵-۱۱۳:(۴)۲; ۲۰۲۰
۵. Ghadiri M, Chenijani Nikkar T. Premarital Health Certification in International Human Rights Instruments, with an Emphasis on Children's Rights. Journal of Family Research. ۳۳-۱۱۳:(۱)۱۴; ۲۰۱۸.
۶. Nosratabadi M. The Role of Islam in the Health of Pregnant Women. Journal of Pizhūhish Dar Dīn Va Salāmat. -۱۴۰:(۳)۷; ۲۰۲۱
۱۵۶
۷. Seyyed Ali Hosseinizadeh. The educational history of the Prophet and Ahl al-Bayt, Volume ۱,
Hozeh College and University, spring ۲۰۱۶
۸. Abbasi M, Sha'ban M. What and How Is the Right to Children's Health in Iranian Society. Iran Journal Medical Law. :(۵۴)۱۴; ۲۰۲۰
۵۴-۲۳۷.
۹. Majlisi MB. Bahar al-Anvar. Beirut: Publisher of the Revival of Arab Heritage; ۱۹۸۳. Vol ۲۹۱. ۵۹.

۱۰. Mottaqi AS. Kunz al-Amal fi Sunan al-Aqwal va al-A'fal. Beirut: Al-Risalah Publication; ۱۹۹۱. Vol ۱۶۷/۴۳۶.
۱۱. Khayatan M, Nasiri Pour A. The Effective Factor on Receiver Accesse to Health Care Service in Urban Health Care Centers. Payavard. ۳)۴ ; ۲۰۱۱ and ۲۷-۱۸ : (۴).
۱۲. Tahereh Fathi Najafi ۱. Comparative Study of the Fetal Rights in National and International Laws: A Narrative Review Paper. Journal of Preventive Medicine. ۳۰۱-۲۹۲: (۳)۹ ; ۲۰۲۲
۱۳. Riaz J, Cheema ZI, Idrees R. A comparative analysis of legal status of fetus in Pakistan and the European union. Pak Soc Sci Rev. ۹۲-۴: ۱۸۸۰ ; ۲۰۲۰
۱۴. Aziato L, Odai PN, Omenyo CN. Religious Beliefs and Practices in Pregnancy and Labour: an Inductive Qualitative Study among Post-Partum Women in hana. BMC Pregnancy and Childbirth. ; ۲۰۱۶ ۱۰-۱ : (۱)۱۶.
۱۵. Farajkhoda T, Latif-Nejad-Roodsari, Abbasi M. Reproductive Health from a Moral and Legal Perspective. Medical Ethics Journal. ۶۴-۳۹ : (۲۱)۶ ; ۲۰۱۲.
۱۶. Muḥammad Nuzarī Firdusīyih** ‘Abdullāh Omīdīfard. Fetal Civil Rights in the Family System: Jurisprudential and Legal Studies of Woman and Family March ۲۰۲۰, Vol. ۲, No. ۱۳۹-۱۱۳, ۴
۱۷. Abbasi M, Kalthornia Golkar M. [Dimensions of legal liability in malaproposcesarean in the light of the fundamental rights of the fetus (Persian)]. Child Rights. ۶۹-۱۵۵: (۲)۲ ; ۲۰۱۹.
۱۸. Pezeshki S, Hosseini SA, Nazemi Ashani MH. [Review of legal regulations related to the fetus based on the issues of his physical and mental health in the family center (Persian)]. Med Law J. ۲۹-۴۱۹: (۵۶)۱۵; ۲۰۲۱.

۱۹. Mousavi SMA, Amidian H, Nowruzi Y, Safari A. [Historical and legal review of abortion in US and the role of women movements in decisionmaking (Persian)]. *Sci Res Women Stud.* -۹۶:(۲)۵ ; ۲۰۱۱ ۱۲۳.
۲۰. Asadi M, Nuzari Firdusiyih M, Omidifard A. [Fetal civil rights in the family system (Persian)]. *Jurisprudential Leg Stud Woman Fam.* ۳۹-۱۱۳:(۴)۲ ; ۲۰۲۰.
۲۱. Gamble JA, Creedy DK. Women's request for a cesarean section: A critique of the literature. *Birth.* ۶۳-۲۵۶:(۴)۲۷ ; ۲۰۰۰.
۲۲. Black M, Bhattacharya S. Cesarean section in China, Taiwan, and Hong Kong-a safe choice for women and clinicians? *Plos Med.* ۱۰(۱۵); ۲۰۱۸):e۱۰۰۲۶۷۶.
۲۳. Jenabi E, Khazaei S, Bashirian S, Aghababaei S, Matinnia N. Reasons for elective cesarean section on maternal request: A systematic review. *J Matern Fetal Neonatal Med.* -۳۸۶۷:(۲۲)۳۳ ; ۲۰۲۰ ۷۲.
۲۴. Molla W, Wudneh A, Tilahun R. Obstetric violence and associated factors among women during facility based childbirth at Gedeo zone, south Ethiopia. *BMC Pregnancy Childbirth.* ۵۶۵:(۱)۲۲ ; ۲۰۲۲.
۲۵. Omidi M, Rezaeean SM, Sharifian E, Kalateh A, Moghadasi Z, Jafarzadeh M, et al. Assessment of Knowledge of midwives about rules and regulations and professional ethical codes in North Khorasan hospital in ۲۰۱۸. *J North Khorasan Univ Med Sci.* ۶-۳۱:(۲)۱۲ ; ۲۰۲۰.
۲۶. Ahmadi Z. Positive Experiences of Childbirth: a Phenomenological Study. *Researcher.* ۴۱-۳۰ : (۱۲)۵ ; ۲۰۱۳. [In Persian]
۲۷. Kadkhodaei F, Mansouri A, Hajar S, Abak F, Pour BK, Nehbandani S. A Comparative Study on the Effect of the Voice of the Holy Quran and rendeshine Music on the Anxiety of the Primiparous Women of

the Natural Provisional Candidate. Asian Journal of Pharmaceutical Research and Development. ۵-۳۱ : (۳)۷; ۲۰۱۹.

۲۸. Namazi Zadegan S, Ghayour-Mobarhan M HS, Shamsoddin Dayani M. Effects of Eating Frankincense, Dates and Quince During Pregnancy and Lactation on the Mood, Mental and Behavioral Health of Children According to the Quran, arrative and Medical Sciences. The Iranian Journal of Obstetrics, Gynecology and Infertility. ; ۲۰۱۸ ۱۰۵-۹۳ : (۱۱)۲۰. [In Persian]

۲۹. Ashraf U, Muhammad G, Hussain M, Bukhari S. A Medicinal Plant Rich in Phytonutrients for Pharmaceuticals. Front Pharmacol. ۲۰-۱ : (۱۶۳)۷ ; ۲۰۱۶.

۳۰. Yadegari Z, Amir Ali Akbari S, Sheikhan Z, Nasiri M, Akhlaghi F. The Effect of Consumption of the Date Fruit on the Amount and Duration of the Postpartum Bleeding. The Iranian Journal of Obstetrics, Gynecology and Infertility. ۷-۲۰ : (۱۸۱)۱۸ ; ۲۰۱۶. [In Persian]

۳۱. Holey Quran; Surah Maryam, Verse ۲۶-۲۳.

۳۲. Baliga MS, Baliga BRV, Kandathil SM, Bhat HP, Vayalil PK. A Review of the Chemistry and Pharmacology of the Date Fruits (Phoenix dactylifera L.). Food Research International. : (۷)۴۴ ; ۲۰۱۱ ۲۲-۱۸۱۲

۳۳. Mokhtarian T, Ghodrati F. The Effect of Religious Educations related to Pregnancy, Childbirth and Breastfeeding On the Religious Awareness of Pregnant Women. Figh of Medical Journal. ۳۶-۱۰۵ : (۲۹-۲۸)۸ ; ۲۰۱۷. [In Persian]

۳۴. Ahmari Tehran H, Seidi M, Abedini Z. Assessment of the

Knowledge and Attitude of the Pregnant Women who Referred To Iran University of Medical Sciences in ۲۰۰۵ Toward Islams Hygienic Instructions During Their Pregnancy and Breast Feeding Periods. Journal of Shahrekord University of Medical Sciences.: (۱)۹ ; ۲۰۰۷ ۳۷-۲۹. [In Persian]

۳۷۳۵. Zahed Pasha Y, Zahed Pasha E, Baleghi M. Islam and Breastfeeding. JBUMS. ۱) ۱۵ ; ۲۰۱۳):

. Bistoni M. Nutrition from the Viewpoint of the Quran and Hadith. Tehran: Bayan Javan Publication; ۲۰۰۸. p.۵۷.

۳۶. Porfarzi F, Fouladi N, Salehi M, Piridugahe H, Saberi SH. The Role of Breastfeeding in the Prevention of breast cancer. Conference on Healthy Human. Iran, Ardebil; ۲۰۱۱.

۳۷. Ehsani M. The religious education of Quran. Marefat.; ۳۴-۲۵.

۳۸. WHO. Global Stategy on Infant and Young Child Feeding. World Health Organization. ۲۰۰۷

